

Varhainen maahanmuuttajaryhmä – vallonit Suomessa 1600- ja 1700-luvuilla

Veli-Matti Pussinen

Suomessa (ja Ruotsissa) valloneilla tarkoitetaan yleensä henkilöitä, jotka muuttivat nykyisin Belgiassa, Ranskassa ja Luxemburgissa sijaitsevalta Vallonian alueelta Ruotsin valtakuntaan 1600-luvulla. Tämän jälkeen muutot alueelta Suomeen ovat olleet yksittäistapauksia, sen sijaan vallonien jälkeläiset ovat vuosisatojen kuluessa muuttaneet etenkin työtilanteiden mukaan Ruotsin ja Suomen välillä ja sisällä.

Ruotsissa toimii Sällskapet Vallonättlingar -yhdistys, jonka perusti vuonna 1938 joukko nuoria miehiä, jotka olivat siirtyneet Österbyn hiljennestä ruukista Tukholmaan. Yhdistyksen perustaminen osui ajankohtaan, jolloin Ruotsin viimeiset yhtenäiset valloniyhteisöt Upplannin isoissa rautaruukeissa olivat hajoamassa, joko teollisen toiminnan lakkauttamisen tai sen voimakkaan kasvun ja sitä seuranneen muuttoliikkeen kautta. Ruotsalaisen yhdistyksen tarkoituksena on levittää tietoa vallonien historiasta, merkityksestä Ruotsin taloudelle ja kulttuurille sekä tukea tämän alan tutkimusta. Suomessa on vuodesta 1995 toiminut vastaavanlainen yhdistys vallonijälkeläisten yhdysseinä.

Tarkastelen seuraavia kysymyksiä:

- milloin ja miksi valloneja sekä vallonijälkeläisiä on muuttanut Suomeen?
- milloin ja miksi he ovat sulautuneet muuhun väestöön?

Suomi tarkoittaa tässä maamme nykyisten rajojen mukaista aluetta, ja jätän siten käsittelemättä eräät Pohjois-Ruotsin ja Karjalan kannaksen alueet, joissa valloneja asui.

Valloniasta Ruotsin metalliteollisuutta rakentamaan

1600-luvun alkupuolella Ruotsi oli kasvamassa eurooppalaiseksi suurvallaksi. Saksalaisten avulla 1500-luvulla kehitettyä rautateollisuutta pyrittiin tehostamaan, ja se tuotti sekä aseita että vientituloja. Toiminnan laajentamiseen ja tehostamiseen tarvittiin pääomaa sekä teknistä osaamista. Luonnonvaroja eli malmia, metsää ja vesivoimaa Ruotsilla oli riittävästi. Näihin tarpeisiin löytyi vastakaikua Valloniasta, joka näihin aikoihin kuului pääosin Espanjan Alankomaihin. Vallonia muodostui kahdeksasta provinssista, joiden pohjoisraja noudatteli ranskan- ja flaaminkielisten välistä kielirajaa. Vallonit tarkoittaa laaksokansaa, sillä asutus keskittyi kolmeen eri jokilaaksoon (Maas, Schelde, Senne). 1900-luvun alun tietosanakirjan määritelmän mukaan vallonit ovat *ranskan murreta puhuva keltiläinen kansa, johon on sekoittunut germaanista ainesta.*

Raudanvalmistus oli kehittynyt Valloniassa 1400-luvulta lähtien innovaatioiden kautta, joilla pyrittiin korkeampaan jalostusasteeseen. Alueella oli rautamalmia, metsävaroja ja vesivoimaa, jotka loivat perusedellytykset kehitykselle. Vallonian taloudellinen painopiste siirtyi 1600-luvun alkupuolella Antwerpenistä Amsterdamiin, joka Lontoon ohella oli kasvamassa Euroopan merkittävimmäksi kauppakeskukseksi. Kaupungissa toimi useita kauppahuoneita ja kauppiassukuja, joiden toiminta ulottui koko Eurooppaan. Vallonitaustaisia heistä olivat esim. de Geer, de Besche, Trip ja de Witte. Sotien aiheuttamat levottomuudet johtivat siihen, että rautateollisuus suurissa osissa Valloniaa kärsi toistuvista häiriöistä. Toisaalta sodat lisäsivät metallien kysyntää, ja ruukkien omistajat halusivat siirtää toiminnan mah-

Kirjoittaja, FM Veli-Matti Pussinen on Turun maakunta-arkiston johtaja.

Louis de Geer 1587–1652.

Vallonien lähtöalue (Douhan 1985).

dollisuuksien mukaan rauhallisemmille alueille. Yhteydet Ruotsiin avattiin 1500-luvun loppupuolella, jolloin Wellam de Besche aloitti toimintansa Ruotsissa. Ensimmäinen varsinainen ryhmä työntekijöitä Valloniasta värvättiin hänen toimestaan vuonna 1608 Nyköpingin ruukkiin. Varsinainen päänavaus tehtiin kun de Besche ryhtyi yhteistyöhön Louis de Geerin (1587–1652) kanssa. Tämä oli Euroopan suurin asekauppias, joka myönsi suuria lainoja Ruotsin kruunulle, ja sai niiden takaisinmaksuna kuparia sekä samalla yhä enemmän jalansijaa maassa. Kuningas Kustaa II Adolf ja valtakunnankansleri Axel Oxenstierna olivat hänen taustatukenaan Ruotsin esiteollisen asetuotannon rakentamisessa. Vuonna 1627 de Geer sai kaikki valtakunnan asetehtaat valvontaansa ja 1641 hänet aateloitiin Ruotsissa, vaikka Amsterdam säilyikin hänen kotipaikkanaan.

Tietojen ja taitojen siirtäminen toiselle seudulle tapahtui lähinnä ihmisiä siirtämällä. Ruukkialueella vaikuttaneet de Geerin värvääjät saivat Ruotsista luetteloita siitä, millaisia henkilöitä maassa kaivattiin. Maahanmuuton ensimmäisellä jaksolla vuosina 1615–1625 työläisiä värvättiin lähinnä Itä-Göötanmaan ruukkeihin, jotka olivat toimineet jo pitkään saksalaisella ja ruotsalaisella työvoimalla. Valloneja

wärvättiin aluksi lähinnä metsätöihin. Tuon ajan raudantuotannossa yli puolet vuosittaisesta työpanoksesta kului ruukin ulkopuolisiin tehtäviin, kuten miilunpolttoon ja kuljetuksiin. Puuhiiltä tarvittiin polttoaineena raudanjalostuksen eri vaiheissa. Vallonit olivat puunhakkaajia ja miilunpolttajia, ja toivat tullessaan Ruotsiin uudenlaisen hiilimiilun eli pystymiilun (resmila). Suurilla tuotantomäärillä he saavuttivat hyvän laatutason verrattuna talonpoikien verosuorituksina toimittamiin pienempiin eriin.

Vallonien tulo Suomeen

1600-luvun alkupuolella Suomeen siirtyi yksittäisiä valloneja, ainakin vuonna 1617 perustettuun Suomen ensimmäiseen rautaruukkiin Mustioon. Osa heistä tuli suoraan Valloniasta, useimmat kuitenkin Ruotsin vanhojen ruukkialueiden kautta. Niukkojen lähdetietojen lisäksi tämän muuttoliikkeen tutkimista vaikeuttaa se, että miilunpolttajat usein asettuivat asumaan ruukin lähistölle maaseudulle, ja heidän sulautumisensa talonpoikaisväestöön oli nopeaa.

Ajanjakso 1620-luvun lopulta 1650-luvun puoli-väliin asti on vallonien muuttoliikkeen tärkein aika-

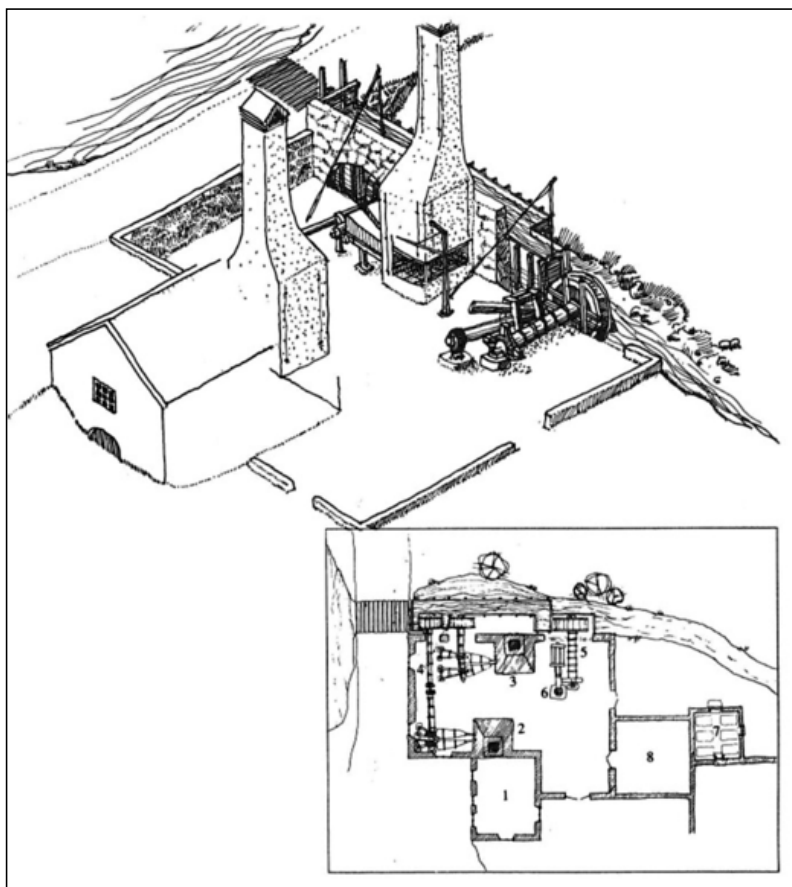
kausi ja tuolloin myös ammattijakautuma oli toisenlainen. Se suuntautui pääosin de Beschen ja de Geerin vuokraamiin Gimon, Leufstan ja Österbyn rautaruukkeihin Upplannissa, joissa hyödynnettiin Dannemorana laajaa malmiesiintymää. Ruukkien toimintaa kehitettiin voimakkaasti, ja se johti kaikkien ruukeissa edustettujen ammattiryhmien värväämiseen Valloniasta. Yhtenäisiä ryhmiä ei siirretty, vaan värvääjät etsivät edelleen kulloinkin tarvittavat ammattimiehet. Sen perusteella on arvioitu, että Ruotsiin valikoitui työntekijöiden eliittiä. Muutto tapahtui kolmelta pääalueelta: Sedan ympäristöineen (nykyisin Ranskassa), Chimayn alue ja Liègen alue, molemmat Espanjan Alankomaissa (nykyisin Belgiassa ja Luxemburgissa).

Työsopimukset laadittiin muutamaksi vuodeksi kerrallaan, mutta lopulta kuitenkin vain pieni osa palasi kotiseuduilleen uusimasta työsopimusta. Monien ammattimiesten perheet tulivat myöhemmin perässä Ruotsiin. Vuonna 1652 Alankomaissa asetettiin rajoituksia muuttoliikkeelle, ja muutto Ruotsiin tyrehtyi lähes täysin. On arvioitu, että Ruotsiin muutti 1600-luvun aikana noin tuhat työväestöön kuuluvaa vallonia ja perheenjäsenet mukaan lukien n. 2500 henkilöä.

Suomessa 1600-luvulla vaikuttaneet vallonit voidaan laskea mukaan em. lukuihin, ja valtaosa heistä siirtyikin Suomeen Ruotsin kautta. Noin 40 perheensä päämiehestä alle kymmenen näyttää tulleen Suomeen suoraan Valloniasta (esim. Mustioon 1635 muuttanut Christoffer Crabbot).

Tämän toisen aallon muuttajat toivat mukanaan uutta taontatekniikkaa, kuten kivirakenteisen masuunin, joka oli saksalaista edeltäjänsä vahvemmin rakennettu. Puuhiilillä lämmitettävässä masuunissa rauta erotettiin malmista. Vallonitaontaa varten raakauraa eli takkirautaa valettiin lähes tonnin painoisiksi jööteiksi (göt).

Vallonisevät käyttivät Ruotsissa ennestään tuntematonta taontatekniikkaa. Vallonitaonta syrjäytti varsinkin Upplannin isoissa ruukeissa aiemmin käytetyn saksalaistaontan. Vallonitaonta ja Dannemorana erinomainen malmi mahdollistivat erittäin kovan ja laadukkaan kankiraudan valmistuksen. Sitä käytettiin aserautana, ja 1700-luvulla sitä vietiin Englantiin terästeollisuuden

Valloni(kankirautaa)pajan pohjapiirros (Hildebrand 1987).

raaka-aineeksi, jossa se Öregrundin vientisataman mukaan tunnettiin nimellä *oregrund iron*.

Vallonien ammattijakauma Suomessa noudattaa samoja linjoja kuin Ruotsissa sillä erotuksella, että Suomessa ei 1600-luvulla käytetty vallonitaontaa. Täällä vallonisevät käyttivät saksalaistaontaa, mikä ei ollut epätavallista Ruotsissakaan. Varhaisimpien maahanmuuttajien enemmistö oli miilunpolttajia, ja Suomessa käytössä olleet saksalaismasuunit ja -pajat kuluttivatkin huomattavia määriä syisiä.

Valtaosa muutoista tapahtui de Geerin ja de Beschen omistamista Upplannin ruukeista, lisäksi tulijoita oli Södermanlannin, Itä-Göötanmaan ja Vermlannin ruukeista. Siirtyminen Suomeen vastaa samanaikaisesti muuttoliikettä toiseen periferiaan, Norrlantiin. Tuotantoa ei voitu kasvattaa vanhoilla ydinalueilla metsänkätöille asetettujen rajoitusten takia. Raaka-aineen ja valmiiden tuotteiden kuljettaminen meriteitse sen sijaan oli verrattain edullista. 1600-luvun puolivälissä Länsi-Uudenmaan ruukkien omistajista ja vuokraa-

jista useat olivat syntyperältään ulkomaalaisia, turkulaisia porvareita (Wolle, Billsten, Thorwöste). Heidän yhteytensä Euroopan markkinoille näkyi myös työvoiman hankinnassa. 1600-luvun lopulla useita ruukkeja Suomeen perustanut Lorentz Creutz nuorempi toimi vuorikollegion varapresidenttinä, ja hänen yhteytensä maan eri vuoritoimialueille olivat hyvät.

Vanhempi tutkimus näki uskonnollisen syrjimisen tärkeänä tekijänä vallonien muutolle Ruotsiin. Valtaosa tänne tulleista valloneista oli kalvinisteja, joita Espanjan Alankomaiden katolinen hallinto saattoi sortaa. Toisaalta osa muuttajista oli myös katolilaisia. Ruotissa ainakin kalvinistien luopuminen omasta uskonnostaan oli helpompaa, koska maan oma uskonto oli reformoitu. Suuremmille ruukeille Ruotissa tuli joitakin pappeja Alankomaista, mutta siirtyminen luterilaiseen uskontoon näyttää tapahtuneen nopeasti. Ruukki-seurakuntien papeilla oli kuitenkin tärkeä tehtävä lastenopettajina, ja ruukkilaisten koulutustaso olikin ympäröivän maaseudun väestöön verrattuna korkea.

Vallonit eivät kuitenkaan sulautuneet ruukkien muuhun väestöön täysin vaivattomasti. He pyrkivät säilyttämään ryhmän sisäiset avioliitot, oman kielen ja oman kulttuurinsa eri ilmentymät kuten kansanmusiikin. Eräs käräjäjuttu 1630-luvun Uudeltamaalta osoittaa, että eri kansallisuuksia edustaneet ruukkilaiset muodostivat omat veljeskuntansa, asuivat eri taloissa, ja he olivat joskus myös riidoissa keskenään. Antskogin ruukin henkikirja vuodelta 1637 ryhmittelee ruukkilaiset saksalaisiin (Tysker), valloneihin (Fransoser) ja ruotsalaisiin (Swensker).

Vallonien eristäytyminen ei kuitenkaan voinut jatkua pitkään, sillä heitä oli Suomen ruukeissa aina pieni vähemmistö. Pieni ryhmä hajaantui Suomen rannikon ruukkeihin Pohjanmaalta Uudellemaalle ja Karjalan kannakselle. Ruukeissa sulautuminen eräänlaiseen yhtenäiseen ruotsalaiseen ruukkikulttuuriin tapahtui hitaasti mutta varmasti. Avioliittoja ei pitkään voinut solmia ainoastaan oman ryhmän kesken. Tärkeänä tekijänä oli myös lapsien syntyminen uuteen ympäristöön, samassa ruukissa koko ikänsä asunut henkilö sai kotinsa lisäksi vaikutteita koko yhteisöstä ja muokkasi siten omaa perhettään.

1600-luvun valloniyhteisöt hajoavat

1700-luvun alkupuolella venäläiset valloittivat Suomen suuren Pohjan sodan yhteydessä ja maa oli mie-

hitettynä ns. isonvihan aikana vuosina 1713–1721. Useimmat rautaruukit tuhottiin, ja osa niiden väestöstä pakeni Ruotsiin. Ruukkien jälleenrakentaminen 1720-luvulla oli hidasta, ja ainoastaan pieni osa ennen sotaa vaikuttaneista työntekijöistä palasi vanhoille asuinsijoilleen. Vallonijälkeläisiä eli Suomessa vielä isonvihan jälkeenkkin, mutta monet heistä olivat sulautuneet maaseudun ja kaupunkien väestöön, talonpoikina, käsityöläisinä ja virkamiehinä. Vallonitaustasta saattoi kertoa vierasperäinen nimi ja suvussa kulkeva suullinen perimätieto, joka joissakin tapauksissa on jatkunut meidän päiviimme saakka. Ruukkeihin sen sijaan värvättiin 1720-luvulta lähtien työväkeä jälleen kerran valtakunnan länsiosista. Laitosten jälleenrakentamiseen tarvittava pääoma tuli pääasiassa Tukholman kauppahuoneilta, kauppiailta joilla ei enää ollut hollantilainen vaan usein englantilainen tai skottilainen tausta. Tällä vuosisadalla Suomeen muodostui vielä kerran ruukkiyhteisö, jossa asui ja työskenteli useita valloneja.

Antskogin ruukin vallonit 1700-luvulla

Pohjan pitäjässä Länsi-Uudellamaalla sijaitsevat Fiskarsin ja Antskogin ruukit siirtyivät tukholmalaisen kauppiaan, John Montgomerien omistukseen 1730-luvun alkupuolella. Autioituneet ruukit rakennettiin uudelleen, masuuni Fiskarsiin ja kankirautapaja Antskogiin. Antskogin pajassa käytettiin nyt ensimmäistä kertaa Suomessa vallonien taontatekniikkaa saksalaistaonnan asemesta. Vallonitaonnan työnjako oli pidemmälle viety, kaksi työryhmää työskenteli pajassa samanaikaisesti, ja tuotantomäärä suhteessa työntekijöiden lukumäärään oli suurempi. Antskogissa ei ollut saatavilla vallonitaontaan sopivinta malmitaattia ja tuotannon laadussa oli jatkuvasti ongelmia.

Montgomeriella oli hallussaan upplantaisten Skebon ja Ortalan rautaruukkien työntekijöiden velkasuhteet, ja hänelle avautui mahdollisuus värvätä työväkeä näistä ruukeista uusille laitoksilleen. Molemissa ruukeissa oli vasta vuosisadan vaihteessa otettu käyttöön vallonitaonta, joten ruukit eivät olleet varsinaisia vanhoja valloniruukkeja. Työntekijät olivat valloneja tai vallonijälkeläisiä, jotka olivat kotoisin Upplannin muista ruukeista ja olivat joutuneet muuttamaan jo vähintään kerran työuransa aikana. Montgomerie siirsi Antskogiin täyden työmiehistön Skebosta

ja Ortalasta, lähes 10 työläistä perheineen. Useimpien miesten vaimotkin olivat valloneja. Suhteessa sukunsa ensimmäisiin maahanmuuttajiin he olivat kolmannen tai neljännen polven edustajia. Esimerkiksi sulatajamestari (mästersmältare)

Claes Piran isoisäninä Jean Pira oli värvätty peltiseppäksi Ruotsiin vuonna 1626. Pira jäi loppuelämäkseen Antskoggiin ja hänen vanha isänsä Johan (Jean) Pira muutti eläkevuosikseen poikansa luokse. Hänen isänsä oli pysytellyt samassa Österbyn ruukissa koko ikänsä, Johanille Antskog oli jo neljäs asuinpaikka. Tämä yksittäinen esimerkki osoittaa miten vallonisukujen liikkuvuus 1600-luvun loppua kohti lisääntyi.

Vallonitaonta jatkui Antskogissa vuoteen 1779, jolloin se kannattamattomana lopetettiin ja Fiskarsiin perustettiin saksalaispaja. Näiden 45 vuoden aikana vallonipajassa ehti työskennellä runsaat 40 henkilöä, joista tosin kaikki eivät varmuudella olleet valloneja. Yhteisön kiinteys näkyi silloin kun pajaan tarvittiin uusia työntekijöitä, heidät valittiin lähes aina valloniseppien poikien joukosta. Ellei sopivaa miestä löytynyt omasta piiristä, saatettiin työntekijä palkata jostakin ruotsalaisesta valloniruukista. Esimerkiksi vuonna 1767 mestari Philip Pousar värvättiin Ortalasta ja hänenkin jälkeläisensä jäivät pääosin Suomeen.

Antskogin 1700-luvun vallonit eivät pyrkineet samanlaiseen eristäytymiseen kuin heidän edeltäjänsä 1600-luvulla. Jo 1730-luvulla esiintyi avioliittoja ympäröivän maaseudun rahvaan kanssa ja myöhemmin alueen muiden ruukkien väestön kanssa. Joitakin erityispiirteitä heillä kuitenkin edelleen oli. He eivät kuuluneet etelärannikon saksalaistaontaa harjoittavien ruukkien muodostamaan ammattikuntaan, eivätkä näin ollen voineet saada sen myöntämää sosiaaliapua (lådemedel). Antskog-Fiskarsissa asui myös taustaltaan puhtaasti ruotsalaisia ja ruukin pohjoispuolelta tulleita suomalaisia, jotka työskentelivät mm. sahureina ja ruukintyöläisinä. Antskogissa sijainneessa ruukinkirkossa pidettiin jumalanpalveluksia sekä ruotsiksi että suomeksi, mutta ei enää vallonien esiisien kielellä.

Saksalaistaontaan siirtymisen myötä vallonit menettivät monopoliasemansa työpaikkojen suhteen, ja he joutuivat kilpailemaan muualta tulleitten saksalaismestareiden (siis pääosin ruotsalaisten) kanssa. Osa jäi eläkeläisinä Antskoggiin, osa työskenteli Fiskarsin ruukissa tai läheisessä Orijärven kuparikaivoksessa.

Yksittäiset maahanmuuttajat

Kolmas ryhmä Suomessa vaikuttaneita valloneja on tänne 1700-luvulta (ehkä jo 1600-luvulta) lähtien Ruotsista saapuneet yksittäiset käsityöläiset ja lasiruukkien työntekijät, virkamiehet ja sotilaat. Tämä ryhmä oli hyvin heterogeeninen, eikä se voinut muodostaa samanlaisia vähemmistöryhmiä kuin ruukeissa asuneet vallonit ja heidän jälkeläisensä. Suomessa on edelleen käytössä kymmeniä valloninimiä. Ainoastaan huolellisella sukututkimuksella voidaan selvittää nimenkantajien syntyperä ja muu tausta sekä varhaisten maahanmuuttajien jälkipolvet. Viime vuosina tällaisia tutkimuksia on julkaistu useita, mutta laajempaa yhteenvetoa niiden pohjalta ei ole laadittu.

Kirjallisuutta

- Bernt Douhan: Arbete, kapital och migration. Valloninvandringen till Sverige under 1600-talet.* Uppsala 1985.
- Anders Florén & Gunnar Ternhag (red.): Valloner – järnets människor.* Södertälje 2002.
- Georg Haggrén: Hammarsmeder, masugnsfolk och kolare. Tidigindustriella yrkesarbetare vid provinsbruk i 1600-talets Sverige. Jernkontorets bergshistoriska skriftserie nr 38.* Stockholm 2001.
- Karl Kilbom: Vallonerna.* Stockholm 1958.
- Kustaa H.J. Vilkuna: Arkielämää patriarkaalisesa työmiestyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 196.* Helsinki 1996.